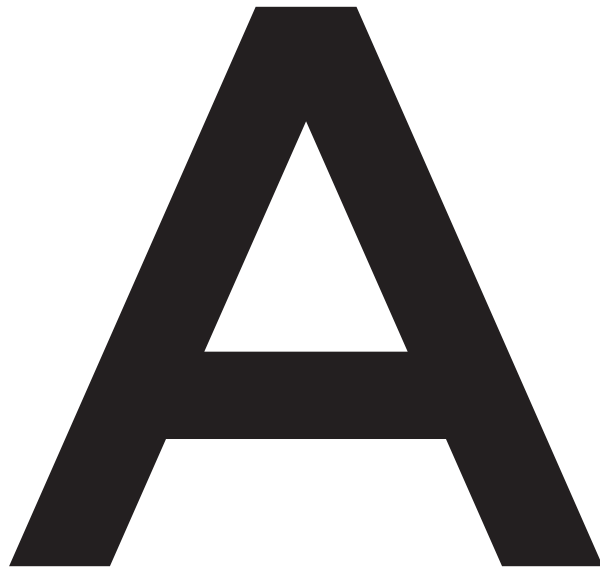

LEZING ANDRÉ VOLTEN IN MUSEUM BEELDEN AAN ZEE OP 9 FEBRUARI 2018

Meneer de gastheer, Koninklijke Hoogheid,
mevrouw de burgemeester, geachte genodigden,

In 1980 maakte André Volten het grootste kunstwerk van zijn oeuvre, de installatie voor de Jaarbeurs in Utrecht. Het enorme gebied werd ingericht met een 28 meter hoge roestvrij stalen zuil, een luifel van 51 meter lang, een monumentale cirkel van oplopende zitelementen van basaltlava en drie in brons uitgevoerde sculpturen, elk bestaande uit twee identieke boog-elementen.

Ik woon en werk in Utrecht en ken dit project goed. Door de jaren heen was mijn kijk op de grote installatie veranderd. Mijn eigen zoektocht naar een effectieve verbinding van autonome sculptuur met water en het industriële landschap van Lage Weide hadden tot een vollediger begrip van zijn prestatie geleid.

André Voltens werk viel mij als academiestudent reeds op. Volten was een pionier in metaal. Zijn vroege radicaal abstracte beelden leken zover als mogelijk verwijderd van de figuur in de beeldhouwkunst. Helemaal aan de andere zijde van het spectrum. Door het repeteren, kantelen en draaien van eenzelfde H-balk element kon een beeld over tijd en ruimte gaan en haar fysieke aanwezigheid bijna ontkennen. Een fascinerende idee van sculptuur. Veel van deze beelden lijken boven de grond te zweven en hangen soms in de ruimte.

Volten gaf een geheel eigen betekenis aan de H-balk ten opzichte van beeldhouwers als David Smith, Anthony Caro en Mark di Suvero die de H-balk ook gebruikten. In de 90-er jaren maakte ik een serie eigen interpretaties vanuit de H-balk.

Volten zocht een ruimere wereld dan die van de beslotenheid van de autonome sculptuur. Volten was heel goed als hij bijna *geen* beelden maakte, in die zin, hij was op zijn best als hij de beelden terugbracht tot enkelvoudige geometrische vormen, die in samenspraak met elkaar een plek markeren en beheersen. Hij begaf zich op het gebied tussen de architect en de stedenbouwer in en liet de beeldhouwkunst *net niet* helemaal achter zich. Er is altijd de context die van even groot belang is en waarmee dialoog gezocht wordt. Daarin was Volten grensoverschrijdend en nieuw. Ik leerde Volten's werk lezen als een grote ruimtelijke opgave. Ik leerde zowel vanuit de sculptuur als vanuit de ruimte te kijken en denken. Het hielp grip te krijgen op mijn project van zeven betonnen sculpturen in de weidse omgeving van Lage Weide.

Het Jaarbeursplein was kaal in 1980, een enorme open ruimte. Volten voerde elementen op die twee dingen doen: tot ver in de lucht reiken, tegen de gebouwen op (de zuil van 28 meter) en in omgekeerde richting: elementen, die een menselijke maat aanbrengen in de onmetelijke omgeving: de halve cirkels van basaltlava waar je op kan zitten, en de bronzen vormen waar je iets tegen opkijkt.

Zijn signatuur is aanwezig in de gehele ruimte. Hij trok het straatniveau 60 cm op en creëerde een driehoekig plateau voor de lage elementen, met drie traptreden te betreden. Links en rechts ontstond zo, de entree voor auto's en voetgangers.

De luifel is een horizontaal antwoord op de verticaliteit van de enorme zuil: een echo van De Stijl. De luifel deelt het grote terrein in tweeën en is functioneel als poort naar de Jaarbeurs. Alles is opgebouwd uit halve cirkelvormen en de tegenstelling concaaf/convex. De installatie is één grote fuga, vergroting, verkleining en omkering van eenzelfde gegeven. Heel consequent doorgevoerd. Als je goed kijkt zie je dat ook de luifel is opgebouwd vanuit deze tegenstelling.

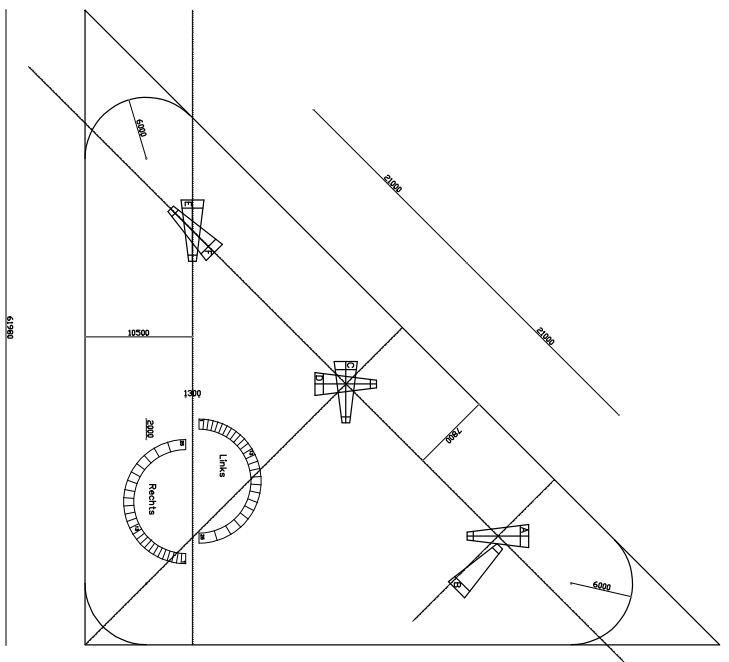

In 2014 raakte ik betrokken bij de herplaatsing van het project, naar het terrein dat straks de nieuwe entree van de Jaarbeurs gaat worden. Ten behoeve van de herplaatsing maakte de constructeur een plattegrond van de posities van de bronzen elementen. De tekening is even verrassend als indrukwekkend.

De maximale variatie in de ordening van de bronzen is goed zichtbaar. Elementen zijn met de ruggen op elkaar gelegd, liggend en door een tweede overspannen en als laatste zijn twee elementen naast elkaar geplaatst. Het lijkt een willekeurig geheel, maar het getekende bovenaanzicht toont elementen die zich heel exact verhouden tot het driehoekige plateau, die heel precies op gelijke afstand van elkaar staan en elkaar twee keer in het hart kruisen. Bij de directe beleving valt dit niet onmiddellijk te ervaren, maar de beleving wordt wel gestuurd door deze precisie.

Bij het derde duo is het anders. Het eerste element volgt deze strengheid, het tweede breekt er uit. Het introduceert een speels gegeven. Volten gaf zich niet over aan systemen zoals veel kunstenaars in die tijd (van onder andere de Minimal Art) dat deden. Mathematische wetmatigheid was geen doel op zichzelf. De balans tussen heel bewust positioneren en handelen vanuit intuïtie bezorgen de beleving van het werk een aangename complexiteit.

Enkele jaren eerder had ik een maquette van het nieuwe Utrechtse Stationsgebied gezien waarop de installatie niet meer voorkwam. De Jaarbeurs wilde een hotel op die plaats. Ik bood de stichting André Volten aan te bemiddelen toen ik begreep dat hulp goed van pas kwam. Ik zocht de Jaarbeursdirecteur op. Een voorbeeldige samenwerking ontstond waarbij vlot geschakeld werd tussen eigenaar, de stichting Volten, gemeentelijke afdelingen en het hijsbedrijf dat de verplaatsing uitvoerde. Het project werd gered. De zuil en de basaltlava cirkeldelen zijn herplaatst. In afwachting van verdere ontwikkeling van de nieuwe entree is de luifel opgeslagen en zijn de bronzen elementen tijdelijk uitgeleend aan Amsterdam. Via de stichting ARTZUID kregen ze een voorlopige plaats op het Surinameplein.

“Denken met je handen” schreef NRC naar aanleiding van het overlijden van André Volten in 2002. Aan het Amsterdam-Rijnkanaal werd in datzelfde jaar een begin gemaakt met Waterwerken. Terugkijkend kunnen we misschien zeggen dat een periode van kunst in openbare ruimte werd afgesloten en dat een heel andere vrijwel onmerkbaar was begonnen. Volten en zijn generatie kregen veel kansen door de regeling waarbij 1% van de bouwsom aan een kunsttoepassing moest worden besteed. Volten greep die kansen en kon uitgroeien tot de grootste kunstenaar in de openbare ruimte. In die tijd zag de overheid het als haar taak te verbinden. De oorlog lag nog vers in het geheugen en de gewone burger moest zichzelf zien te verheffen middels kunst. Kunst in de openbare ruimte was de weerspiegeling van democratische waarden. De opkomst van het neoliberalisme eind 20e eeuw ondermijnde dit gevoel van collectiviteit en drukte de regeling langzaam weg. Van de kunstenaar werd steeds meer “cultureel ondernemerschap” verwacht. Het klonk als iets nieuws, maar André Volten was natuurlijk altijd al een cultureel ondernemer geweest. Hij had een artistieke visie, een ideaal, maar ook een *drive* - ondernemerschap - die visie gerealiseerd te zien in de openbare ruimte. Het opdrachtgeverschap is veelal verdwenen. De kunstenaar anno 2018 is regelmatig zijn eigen opdrachtgever en haalt soms ook de financiën voor zijn ideaal bij elkaar.

Werken in de openbare ruimte vraagt veel overleg en organisatietalent. Communicatieve vaardigheden zijn van het grootste belang. De kunstenaar moet beleidsmakers, bestuurders, vergunningverleners, ingenieurs, stedenbouwkundigen, landschapsarchitecten en gebruikers meenemen in zijn visie, afhankelijk van de aard en omvang van zijn project of opdracht. Hij moet ze overtuigen van de artistieke meerwaarde van zijn plan. Tegelijkertijd moet hij de taal spreken van de vaklieden: lassers, machinebankwerkers, timmerlieden, grondwerkers, stratenmakers, kraandrijvers en meer. Alle neuzen moeten in de richting van zijn kunst wijzen. Hij moet kunnen plannen, kunnen rekenen en opletten dat zijn project financieel niet uit de hand loopt. De kunstenaar kijkt door vele verschillende brillen en houdt vele ballen tegelijk in de lucht. *“Denken met je handen”* is daarom een mooie titel. Het is duidelijk dat Volten alle aspecten beheerste, die bij de realisatie van zijn projecten kwamen kijken.

Niet alleen mijn betrokkenheid bij zijn installatie voor de Jaarbeurs, ook een bezoek aan het voormalig atelier “Het Poortgebouw” maakten me extra bewust van aspecten van zijn werk, die ik als kunstenaar met André Volten deel. Zoals de verkiezing van een rauw industriegebied voor een artistieke praktijk, boven een gemoedelijke binnenstad of de rust van het platteland. Maar ook het zoeken van weerstand in een hedendaags materiaal als staal en voor mij ook beton.

Volten wist wat staal is. Zijn werk vertelt ons, dat hij zijn materiaal door en door kende. Zijn besluit om vier jaar lang te werken op de NDSM werf heeft het verloop van zijn carrière als kunstenaar bepaald. Hij heeft gezien en ervaren wat staal kan doen, hoe sterk het is, welke overspanningen er mee bereikt kunnen worden, hoe je vormen aan elkaar last zonder dat vervorming optreedt enzovoorts. Met deze bagage kon hij groot denken. Aanvankelijk leerde hij het materiaal te beheersen om de vorm te maken die hij in gedachten had. Later was hij zelfs in staat dit proces om te keren. Hij kon de specifieke mogelijkheden van het materiaal laten spreken en deze de vorm laten bepalen. Zijn project voor de Jaarbeurs laat ons dat zien. Een grote artistieke vrijheid was stap voor stap ontstaan.

Volten had het respect van technici en het respect was wederzijds. Samen met de technicus tast de kunstenaar de grenzen van het mogelijke af. Hij luistert en weet samen met hem zijn beeldend werk te vervolmaken. Voor de technicus is de kunstenaar bijzonder. De kunstenaar voert zijn ambachtelijke vaardigheid naar een hoger plan. De kunstenaar maakt niet iets functioneels: maar iets met een “ziel” zoals een hijsspecialist in mijn atelier het eens uitdrukte. Een zeer inspirerende dialoog. Het is een van de vele dialogen, die André Volten een leven lang wist te voeren waardoor een groot oeuvre kon ontstaan.

Daarom is het de hoogste tijd, dat ik nu zwijg.

Ruud Kuijer

TOELICHTING BIJ DE FOTO'S:

- Pagina 1 Links: sculpturenproject *Waterwerken* Utrecht in 2006, op de voorgrond *Waterwerk III Chardonnay*
 Rechts: André Volten's grote installatie voor de Nederlandse Jaarbeurs Utrecht 1980-1982, situatie zomer 2014
- Pagina 2 De H-balk als motief
 Linksboven: André Volten Zonder titel, 1962
 Linksonder: Ruud Kuijer H-balksculptuur VI, 1991
 Rechtsboven: André Volten, 1966
 Rechtsonder: André Volten, Vier kolommen onder een hoek van 45 graden,
 1972 Kantoorgebouw Rivierstaete, Amsterdam
- Pagina 3 De zuil en de bronzen elementen van Volten's project bij de Jaarbeurs
- Pagina 4 Boven: Luifel en zuil: Horizontaal en verticaal
 Onder: opbouw van de luifel: tegenstelling concaaf-convex
- Pagina 5 Boven: schijnbaar willekeurige ordening van de bronzen elementen
 Onder: tekening positie 3 x 2 bronzen elementen en halve cirkels van basaltlava ten opzichte van driehoekig plateau
- Pagina 6 Boven De bronzen elementen, één element breekt eruit
 Onder links: Herplaatsing van zuil 28 oktober 2014, achterkant van de Jaarbeurs wordt voorkant
 Onder rechts: Tijdelijke installatie bronzen elementen op Surinameplein in Amsterdam
- Pagina 7 Sculpturenproject Waterwerken 2001-2013, *Waterwerk V , Circuit*
- Pagina 8 Volten's grote installatie voor de Nederlandse Jaarbeurs Utrecht 1980-1982, situatie zomer 2014
- Pagina 9 Links: Volten's atelier het *Poortgebouw* in Amsterdam-Noord
 Rechts: *Paviljoen Waterwerken*, ontvangstruimte van *sculpturenproject Waterwerken*, Lage Weide, Utrecht
- Pagina 10 Links atelier Ruud Kuijer Enecocentrale Lage Weide, Utrecht 2016
 Rechts André Volten aan het werk in Amsterdam-Noord 1956

Foto's van Rob Versluys op pagina's 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 (rechts), 10 (links)

Foto Arno Hammacher op pagina 10 (rechts)

Tekening ing. J. Grimmelihuizen pagina 5

Lay-out Joris Lindner